

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۵، صفحات ۱۲۱-۱۴۱

**سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در حوزه طبیعی: مطالعه موردی
روستای حیدرآباد، شهرستان ایلام
محمدباقر آرایش***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۵

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در حوزه طبیعی در روستای حیدرآباد از توابع شهرستان ایلام بود. پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی، به لحاظ ماهیت، کمی و از لحاظ شیوه جمع‌آوری اطلاعات از نوع تحقیقات پیمایشی بود. جامعه آماری این پژوهش سه گروه کارشناسان، خانوارهای ساکن در روستا و گردشگران را دربرمی‌گرفت، که نمونه‌های آماری گروه‌های کارشناسان و خانوارهای ساکن در روستا به صورت سرشماری و نمونه‌های آماری جامعه گردشگران به شیوه نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. در مجموع، ۲۵۰ نفر به عنوان نمونه آماری پژوهش مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار اصلی گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای بود که مبنای طراحی آن، بررسی منابع داخلی و خارجی، اهداف و سؤالات پژوهش بود. روایی ابزار پژوهش توسط پانل صاحب‌نظران ترویج و توسعه

* استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام (arayesh.b@gmail.com).

روستایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام و نیز خبرگان گردشگری روستایی استان ایلام بررسی و تأیید شد. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که در حوزه طبیعی، سازوکارهای زیرساختی - فرهنگی (با درصد واریانس ۲۹/۱۵۸)، رفاهی - خدماتی، اطلاع‌رسانی و اقتصادی - فرهنگی به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های توسعه گردشگری روستای حیدرآباد شناسایی شدند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، گردشگری روستایی، طبیعت، توسعه روستایی، حیدرآباد (روستا)، ایلام (شهرستان).

مقدمه

گردشگری روستایی فرایندی در توسعه روستایی در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند در قالب سیاست‌های توسعه منطقه‌ای و محلی، امکان توزیع عادلانه خدمات و تسهیلات عمومی در مناطق روستایی را ایجاد کند. این پدیده نوین بهبود کیفیت زندگی، کاهش مهاجرت‌های روستایی و برخورداری روستاییان از معیشت پایدار را به همراه دارد. بر این اساس، در رویکردهای جدید توسعه روستایی، بر جایگاه گردشگری روستایی تأکید می‌شود (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۲). گردشگری به‌مثابه فعالیتی که در دنیای امروزی توان اثرگذاری بر فرایند توسعه متوازن را در همه دنیا به نمایش گذاشته، مورد توجه طیف وسیعی از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام‌های سیاسی و مدیران اجرایی در کشورهای مختلف است. بر اساس برآوردهای سازمان جهانی گردشگری، پیش‌بینی می‌شود که تعداد گردشگران در سال ۲۰۲۰ به حدود یک میلیارد و ۶۰۰ میلیون نفر افزایش یابد. انتظار می‌رود که در سال ۲۰۲۰ درآمدهای گردشگری به حدود یک هزار میلیارد و ۵۹۰ میلیون دلار برسد (اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۳: ۱۵۲). در سالیان اخیر، نوعی گرایش به سمت نواحی روستایی و جاذبه‌های خاص آن در سطح جهان پدیدار شده است که کشورمان نیز از این قاعده مستثنا نیست. به نظر می‌رسد که علت اقبال عمومی نسبت به گردشگری روستایی را باید در نقش آن در افزایش درآمد روستاییان، کاهش میزان مهاجرت‌های روستایی به شهرها، به‌روز شدن اطلاعات روستاییان از طریق تماس با گردشگران، جست‌وجو کرد

(ادیب، ۱۳۸۸: ۹). صنعت گردشگری، امروزه، به قدری در توسعه اقتصادی-اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صادرات نامرئی نام نهاده‌اند (رضوانی، ۱۳۸۴: ۵۵). از نظر توان‌های محیطی گردشگری، ایران سرزمینی چهارفصل و با تمدنی چندهزارساله و با بیش از ۶۵ هزار روستا از جاذبه‌های متنوع و منحصربه‌فرد تاریخی، مذهبی، فرهنگی و طبیعی برخوردار است (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۱۳). به همین دلیل، ایران از نظر منابع طبیعی در ردیف ده کشور برتر دنیا قرار گرفته است که می‌تواند از اثرات حاصل از گردشگری در کاهش بیکاری و درآمد اقتصادی بهره‌مند شود. اما با وجود آمارهای موجود، ایران از این فرصت بهره کافی را نبرده است (ابوالحسنی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۲۸).

گردشگری روستایی در جوامع سنتی نظیر ایران که دارای مراکز روستایی فراوان و متنوع است، می‌تواند پشتوانه اقتصاد منطقه‌ای باشد (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۲۲). در مقیاس منطقه‌ای، استان ایلام جزو استان‌های برتر کشور از نظر توان گردشگری است، اما هیچ‌گاه نتوانسته است که جایگاه واقعی خود را در سطح منطقه‌ای و ملی به دست آورد. شهرستان ایلام با مساحت ۲۱۶۵ کیلومترمربع دارای جمعیتی معادل ۲۱۳۵۷۹ نفر بر مبنای سرشماری سال ۱۳۹۰ است. روستای حیدرآباد از سی کیلومتری شهر ایلام شروع شده و تا ارتفاعات طولاب در نزدیکی آن امتداد دارد. این روستا به لحاظ گردشگری دارای رتبه نخست در سطح استان بوده و به عنوان قطب گردشگری شناخته شده است.

با توجه اهمیت موضوع، پژوهش‌های زیادی در دنیا و ایران به‌ویژه در مورد گردشگری انجام شده است که در ادامه، به برخی از این تحقیقات پرداخته می‌شود. در تحقیق فرهادیان و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «اثرات گردشگری بر توسعه روستایی شهرستان رامسر»، تفاوتی معنی‌دار بین نقطه‌نظرات گردشگران و روستاییان خدمت‌رسان به گردشگران در ارتباط با اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گردشگری بر توسعه روستایی وجود داشته است. میرکتولی و مصدق (۱۳۸۹) معتقدند که کوتاه شدن مسیر عرضه محصولات

کشاورزی، رقابتی شدن از لحاظ کیفیت و قیمت، افزایش سطح اشتغال، کاهش مهاجرت، رونق صنایع دستی و توسعه امکانات رفاهی مهم‌ترین اثرات مثبت گردشگری روستایی به‌شمار می‌روند. میرزایی (۱۳۸۸) اشتغال فصلی و پاره‌وقت روستاییان کشاورز و دامدار در زمان بیکاری و کم‌کاری، اشتغال زنان روستایی و رونق بازار محصولات کشاورزی را از مهم‌ترین مزایای گردشگری روستایی برشمرده است. کوین (Quinn, 2009) معتقد است که جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های محلی می‌توانند در فصول کم‌اوجی فعالیت‌های کشاورزی نقشی کلیدی در جذب گردشگر داشته باشند. کمپل (Campbell, 2011) نیز یادآور می‌شود که اگرچه زیبایی‌های طبیعت محرک بسیاری از گردشگران است، ولی تعداد زیادی حاضرند برای حضور در یک رویداد، فواصل زیادی را سفر کرده و پول زیادی برای خرید بلیط جشنواره‌ها پرداخت کنند. دهدشتی و همکاران (۱۳۹۳) بر این باورند که محتوای تبلیغات شفاهی هم به‌طور مثبت و هم به‌طور منفی بر تصمیمات خرید گردشگران تأثیر می‌گذارد. شهیدی و همکاران (۱۳۸۸) نشان داده‌اند که برای بهره‌مندی نواحی روستایی از منابع و توان‌های طبیعی، باید در قالب چشم‌اندازی جامع و در رویکردی راهبردی، به برنامه‌ریزی فرایند توسعه گردشگری روستایی در ایران پرداخته شود. بر پایه نتایج تحقیق ادیب (۱۳۸۸)، گردشگری روستایی یک فرایند بلندمدت است که نتیجه آن تأمین نیازمندی‌ها و رفاه و امکانات بیشتر برای روستاییان با در نظر گرفتن منابع و نیازمندی‌های نسل‌های آینده است. در تحقیق محمدی (۱۳۸۶)، گردشگری به عنوان فراورده جدید تغذیه‌ساز درآمد و راه علاج همه جوامع روستایی تلقی شده است که با مشکلات اقتصادی مواجه‌اند. نتایج تحقیق آبیاری (۱۳۸۶) نشان داد که بین جاذبه‌های جهانگردی، جذب جهانگرد و افزایش اشتغال در بخش صنایع دستی رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. به باور هلدر (Halder, 2007)، اثرات گردشگری بر محیط زیست می‌تواند باعث بهبود موقعیت جسمی و ذهنی، کمک به ایجاد و حفظ پارک طبیعی و حفظ منابع طبیعی شود. نتایج تحقیق وینگ و ونگ (Wing and Wong, 2006) نشان داد که سن، جنسیت، درآمد، تحصیلات، مدت سکونت در مکان گردشگری،

ویژگی‌های گردشگران، سطح آگاهی ساکنان از برنامه‌های توسعه گردشگری در منطقه و موقعیت کنونی برنامه توسعه گردشگری بر درک ساکنان از اثرات گردشگری مؤثرند. بر پایه نتایج پژوهش دایر و همکاران (Dyer et al., 2007)، ویژگی‌های فردی، وابستگی اقتصادی ساکنان به گردشگری و درک اثرات گردشگری با نگرش ساکنان نسبت به گردشگری رابطه معنی‌دار وجود دارد. هالند و همکاران (Holland et al., 2003) گردشگری روستایی را به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی معرفی کرده و راهبردهایی را برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل و یا متحول ساختن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آنها ارائه کرده‌اند.

بنابراین، تمرکز اصلی تحقیق حاضر بر سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی از بعد طبیعی در این روستای حیدرآباد ایلام بوده و سؤال اصلی تحقیق این است که «مهم‌ترین سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی از بعد طبیعی در روستای حیدرآباد کدامند؟». از این رو، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در بعد طبیعی روستای حیدرآباد در سال ۹۴-۱۳۹۳ است.

مبانی نظری پژوهش

گردشگری روستایی

از آنجا که گردشگری روستایی می‌تواند به مثابه یک فعالیت فراگیر جهانی در قالب تأکید بر سیاست‌های منطقه‌ای و محلی شناخته شود، تعریفی عام از آن وجود ندارد (Oppermann, 1996: 31). گردشگری روستایی، بنا به تعریف کنفرانس جهانی گردشگری روستایی، عبارت است از انواع گردشگری با برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی در نواحی روستایی، که امکان بهره‌مندی از منابع طبیعی و جاذبه‌های طبیعت را همراه با شرکت در زندگی روستایی فراهم می‌آورد (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۳). گردشگری روستایی شامل کلیه فعالیت‌های گردشگری در محیط روستایی با توجه به فرهنگ و بافت سنتی روستایی، هنر و صنایع دستی، و آداب و رسوم سنتی بوده و دربرگیرنده گردشگری

کشاورزی، گردشگری سبز، گردشگری مزرعه‌ای، و گردشگری غذایی و شکار است (عنابستانی، ۱۳۸۸: ۱۵۲).

گردشگری روستایی دربرگیرنده گردشگری زراعی و کشاورزی است و حوزه‌ای از ارائه خدمات و تسهیلات خدماتی مانند اسکان، پذیرایی، امکانات و وسایل سرگرمی، برپایی جشن‌ها و تولید و فروش صنایع دستی روستایی و محصولات کشاورزی را دربردارد (شریف‌زاده و مرادنژادی، ۱۳۸۱: ۴۴). از آنجا که اصطلاح گردشگری روستایی حوزه‌هایی مانند گردشگری حومه، گردشگری کشاورزی و گردشگری فرهنگی را نیز دربرمی‌گیرد، با مفاهیمی مانند زیست‌بوم‌ها، گردشگری سبز و گردشگری طبیعت و یا طبیعت‌گردی نیز ارتباطی نزدیک پیدا می‌کند. فعالیت‌های تفریحی گردشگری روستایی عبارت‌اند از اردوی روستایی، اقامت در منازل روستایی، گشت‌وگذار در مناطق حیات وحش، بازاربایی صنایع دستی روستایی، جشنواره‌های فرهنگی، ورزش‌های ماجراجویی، بازدید اماکن تاریخی و باستانی نزدیک مناطق روستایی، جشنواره‌های موسیقی و آواز محلی و هر گونه فعالیت تفریحی معطوف به نواحی روستایی (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۳).

صور گردشگری روستایی

از آنجا که نواحی روستایی دارای توانمندی‌های بالقوه و بالفعل فراوان است، می‌توان انواع گوناگون گردشگری روستایی را برشمرد که با توجه به اهداف گردشگری و بر اساس شرایط اقلیمی و اقتصادی نواحی روستایی شکل می‌گیرد.

۱- گردشگری طبیعی (طبیعت‌گردی): این نوع گردشگری روستایی، در تعامل با جاذبه‌های طبیعی/بوم‌شناختی شکل می‌گیرد. الپر (Elper, 2004: 12) طبیعت‌گردی را نوعی گردشگری روستایی می‌داند که علاوه بر برخورداری از جاذبه‌های طبیعی، به رشد و

- توسعه اقتصاد روستایی در چارچوب توسعه پایدار نظر دارد و در این راه، از حمایت انجمن‌های محلی و سازمان‌های غیردولتی نیز بهره می‌برد.
- ۲- گردشگری فرهنگی: گردشگری فرهنگی در ارتباط با فرهنگ، تاریخ و میراث فرهنگی و باستانی اقوام روستایی در نظر گرفته می‌شود.
- ۳- گردشگری دهکده‌ای: در این نوع گردشگری، گردشگران با اقامت در دهکده‌های نواحی روستایی و شرکت در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستا از امکان تجربه در این دهکده‌ها برخوردار می‌شوند (Ashly, 1997: 21).
- ۴- گردشگری کشاورزی: این نوع گردشگری را فرایندی برای ترویج کشاورزی در روستا و تبیین جایگاه کشاورزی در اذهان گردشگران و بهبود محصولات کشاورزی در روستا می‌دانند، بدین معنی که گردشگران با شرکت در فعالیت‌های سنتی کشاورزی روستایی، بدون ایجاد پیامدهای منفی در زیست‌بوم مناطق میزبان، از امکان مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی روستایی برخوردار می‌شوند (Elper, 2004: 14). شارپلی و شارپلی (Sharpley and Sharpley, 1997: 25) گردشگری کشاورزی را در ارتباط مستقیم با محیط زیست زراعی محصولات کشاورزی و اقامت در کشتگاه‌های روستایی می‌دانند. آشلی (Ashly, 1997: 22) گردشگری روستایی را ارائه مجموعه‌ای از خدمات و تسهیلات رفاهی و سکونتگاهی برای گردشگران از سوی کشاورزان می‌انگارد و فرق آن را با دیگر گردشگری‌های روستایی در این نکته می‌داند که انواع دیگر گردشگری به‌طور معمول از سوی روستاییان غیرکشاورزی انجام می‌شود، در حالی که در این نوع گردشگری، کشاورزان امکانات پذیرایی و تسهیلات رفاهی گردشگران را فراهم می‌کنند.
- ۵- گردشگری مزرعه: در این نوع گردشگری، اقامتگاه و سکونتگاهی در مزارع روستایی برای گردشگران در نظر گرفته می‌شود، چنان‌که با اقامت در مزارع، علاوه بر شرکت در

فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی مربوط به مزرعه، می‌توانند از تمامی جاذبه‌های طبیعی و فعالیت‌های تفریحی در مناطق روستایی برخوردار شوند (Elper, 2004: 13).

۶- گردشگری سبز: نوعی از گردشگری در مناطق سرسبز را گردشگری سبز می‌دانند که از رویکرد توسعه پایدار در صنعت گردشگری روستایی به وجود می‌آید. از آنجا که در گردشگری سبز، بهترین رویکرد برای توسعه همزیستی بین محیط زیست طبیعی و اجتماعی برآورد می‌شود، با نام‌هایی مانند گردشگری مسئول و گردشگری انعطاف‌پذیر شناخته می‌شود و با توجه به اثرات زیانباری که برخی از گردشگران در نواحی روستایی ایجاد می‌کنند، کامل‌ترین رویکرد گردشگری طبیعت‌گرای روستایی را شامل می‌شود (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۳).

گردشگری روستایی، راهبردی برای توسعه روستایی

گردشگری روستایی راه حل کلی برای همه دردها و مسائل و مشکلات نواحی روستایی نیست، اما یکی از شیوه‌هایی است که ممکن است آثار اقتصادی مهمی داشته باشد و به نوعی می‌تواند به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی و کاهش مهاجرت جمعیت روستایی کمک کند. رشد گردشگری در قالب راهبردی برای توسعه روستایی تفکری نسبتاً جدید است که سیاست‌گذاران محلی در جوامع روستایی به اهمیت آن پی برده‌اند، اما تجربه کافی برای اجرای آن ندارند. تعدادی از نویسندگان به تحقیقاتی چند در این زمینه پرداخته‌اند، که نمونه‌ای از آن عبارت است از «چگونه صنعت گردشگری از حرکت باز می‌ماند یا ممکن است تأثیراتی زیان‌آور بر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشته باشد؟». همچنین، یک دیدگاه دیگر با این پیش‌زمینه فکری وجود دارد که «گردشگری راه حل و علاج قطعی اقتصادی برای توسعه نواحی روستایی است». از طرف دیگر، یک دیدگاه محتاطانه‌تر گردشگری را به عنوان فرایند برنامه‌ریزی یکپارچه معرفی می‌کند که فرصت‌هایی را برای به حداقل رساندن مضرات و به حداکثر

- رساندن منافع توسعه فراهم می‌سازد. در یک نگرش دیگر، گردشگری روستایی به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی معرفی شده و دلایلی بدین شرح نیز برای آن ارائه شده است:
- ۱- همانند هر فعالیت صادراتی سازمان‌دهی شده و توسعه‌یافته، گردشگری نیز منبع شغل و درآمد به حساب می‌آید؛
 - ۲- گردشگری روستایی، برخلاف سایر کالاها، خدمات و فراورده‌های کشاورزی مانند غذا، تولیدات فعالیت‌های ماهیگیری، پوشاک و نساجی، ساختمان‌سازی و کارهای عمومی، حمل‌ونقل و بیمه، همانند مولدی برای تعداد زیادی از فعالیت‌های اقتصادی عمل می‌کند. هرگز نباید فراموش کرد که گردشگری روستایی زنجیره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی و خدماتی را به وجود می‌آورد و صرفاً مرحله‌ای ساده از فعالیت‌های اقتصادی نیست؛
 - ۳- گردشگری روستایی به بهره‌برداری از نواحی روستایی یا پدیده‌های طبیعی فاقد هرگونه ارزش اسنادی می‌پردازد و با استخراج منابع یا صنایعی مانند نفت و معدن برابری می‌کند؛ و
 - ۴- گردشگری روستایی تقاضا برای صنایع دستی، هنرهای سنتی و فعالیت‌های نیازمند نیروی کار بیشتر را بالا می‌برد. اینها همان فعالیت‌هایی است که در محیط روستا مورد نظر است. به همان اندازه که گردشگری روستایی، گردشگرانی را خارج از فضای اقتصاد روستا جذب می‌کند، جریان‌های برون‌زای هزینه را به منطقه تزریق کرده و آثار ضریب تکاثری سنتی را نیز ترغیب می‌کند. همچنین، در گردشگری روستایی، از منابع روستایی استفاده می‌شود و گردشگری حتی در سکونتگاه‌های روستایی فاقد زمین‌های زراعی و واقع در نواحی کوهستانی با بهره‌برداری از منابع فرهنگی و طبیعی می‌تواند به توسعه روستایی کمک کند (Sharpley and Sharpley, 1997: 28).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ ماهیت، کمی و از نظر هدف، کاربردی است، زیرا در پی توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص (توسعه گردشگری روستایی) بوده و از میان پژوهش‌های توصیفی نیز به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش عبارت‌اند از سه گروه: مسئولان دستگاه‌ها و نهادهای مربوط به گردشگری روستایی به تعداد چهل نفر، شامل جهاد کشاورزی شهرستان ایلام، اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، اداره تعاون روستایی، اداره منابع طبیعی شهرستان ایلام، اداره محیط زیست شهرستان؛ خانواده‌های ساکن در روستای حیدرآباد به تعداد ۱۱۰ خانوار؛ و گردشگران. در پژوهش حاضر، در مورد دو جامعه آماری مسئولان دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط و نیز خانواده‌های ساکن روستا، مطالعه کلیه افراد به روش سرشماری صورت گرفت. برای تعیین حجم نمونه گردشگران، تعداد صد نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس مورد مطالعه قرار گرفتند. بدین منظور، در بازه زمانی پنجم تا سیزدهم فروردین ۱۳۹۳ صد نفر از گردشگران دارای ویژگی‌های لازم برای مطالعه انتخاب شدند. جدول ۱ حجم نمونه مورد مطالعه را به تفکیک پاسخ‌گویان نشان می‌دهد.

جدول ۱- حجم نمونه مورد مطالعه به تفکیک پاسخ‌گویان

روش انتخاب	تعداد	پاسخ‌گویان
سرشماری	۴۰ نفر	کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای مرتبط
سرشماری	۱۱۰ نفر	خانوارهای ساکن روستای حیدرآباد
نمونه‌گیری در دسترس	۱۰۰ نفر	گردشگران

منبع: یافته‌های پژوهش؛ مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳

ابزار مورد استفاده در پژوهش حاضر برای گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بوده که از دو بخش اصلی ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان و سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در بعد طبیعی تشکیل شده است. در این پرسشنامه، از پاسخ‌گویان خواسته شده

است که دیدگاه خود را در مورد هر کدام از گویه‌ها با امتیازهای صفر تا ده مشخص کنند. با توجه به ماهیت و اهداف پژوهش، اعتبار محتوایی پرسشنامه بدین صورت بررسی شد که پرسشنامه مقدماتی در اختیار پانلی شامل اساتید دانشگاه‌های ایلام و دانشگاه آزاد اسلامی و خبرگان مسائل گردشگری قرار گرفت و بر حسب نظرات آنها اصلاحات لازم انجام شد. همچنین، برای سنجش پایایی ابزار تحقیق، از آلفای کرونباخ استفاده شد؛ مقدار آلفا برای بخش‌های مختلف به‌طور میانگین ۹۶ درصد به‌دست آمده که مبین پایایی قابل قبول ابزار تحقیق بوده است.

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان

یافته‌های تحقیق نشان داد که ۴۴ درصد پاسخگویان زن و ۵۶ درصد نیز مرد بوده‌اند. ۳۳/۶ درصد نمونه‌های آماری تحقیق بین ۲۶-۳۵ سال سن داشته‌اند و ۶/۴ درصد آنان بیشتر از ۵۵ سال سن داشته‌اند. ۶۱/۶ درصد پاسخگویان متأهل و بقیه مجرد بوده‌اند. ۴۲/۸ درصد آنان در شهر زندگی می‌کرده‌اند و ۵۷/۲ درصد بقیه نیز در روستاها اقامت داشته‌اند. ۶/۸ درصد گردشگران بیسواد و ۲۴/۸ درصد از آنان نیز تحصیلاتی در سطح کارشناسی داشته‌اند. ۳۵/۲ درصد نمونه‌های آماری تحقیق دارای شغل دولتی بوده‌اند و ۶۴/۸ درصد از آنان نیز دارای شغل آزاد بوده‌اند. محل تولد ۳۰ درصد پاسخگویان شهر بوده و ۷۰ درصد نیز در روستا به دنیا آمده بودند.

تحلیل عاملی توسعه گردشگری روستایی در بعد طبیعی

در بخش یافته‌های تحلیلی، برای شناسایی مؤلفه‌های توسعه گردشگری روستایی، از شیوه تحلیل عاملی اکتشافی به کمک نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۹ استفاده شده است. در تحقیق حاضر، هدف از کاربرد تحلیل عاملی مشخص کردن مؤلفه‌های توسعه گردشگری روستایی از

دیدگاه پاسخ‌گویان و تبیین مقدار واریانس تبیین‌شده توسط هر کدام از متغیرها در قالب عامل‌های دسته‌بندی‌شده است. در تحقیق حاضر، به‌طور کلی، مراحل بدین شرح طی شده است: تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها: در تحقیق حاضر، با توجه به مقدار KMO به‌دست آمده در سطح مناسب، می‌توان گفت که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بوده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲- مقدار KMO و بارتلت برای داده‌های گردآوری‌شده

KMO	آماره بارتلت	سطح معنی‌داری
۰/۸۳	۱۳۴/۳	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

تعیین تعداد عوامل: عامل‌های استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه و درصد واریانس تجمعی آنها در جدول آمده است.

جدول ۳- عامل‌های استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس، و درصد تجمعی واریانس

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
۱	۸/۲۵۱	۲۹/۱۵۸	۲۹/۱۵۸
۲	۷/۸۸۴	۲۵/۲۱۴	۵۴/۳۷۲
۳	۴/۵۷۱	۱۷/۲۴۲	۷۱/۷۱۴
۴	۴/۲۳۲	۴/۵۶۵	۷۶/۱۷۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های جدول ۳، عامل اول با مقدار ویژه ۸/۲۵۱ به‌تنهایی تبیین‌کننده ۲۹/۱۵۸ درصد واریانس کل است؛ و به‌طور کلی، این چهار عامل در مجموع توانسته‌اند ۷۶/۱۷۹ درصد کل واریانس عوامل گردشگری طبیعی را تبیین کنند. چرخش عاملی و نامگذاری متغیرها: پس از چرخش عاملی به شیوه وریماکس، متغیرهای تحقیق در چهار دسته قرار گرفته، نامگذاری شدند (جدول ۴).

جدول ۴- عوامل استخراج شده همراه با مقادیر ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی

واریانس آنها در حوزه طبیعی

بار عاملی	گویه‌ها	نام عامل	
۰/۶۴	ایجاد زیرساخت‌های لازم برای دسترسی به مکان‌های طبیعی روستا	سازوکارهای زیرساختی - فرهنگی	
۰/۶۰	توسعه مراکز بهداشتی در روستا از طریق افزایش تعداد گردشگران		
۰/۶۳	تولید و پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی از اماکن زیبا و دلنشین روستا		
۰/۶۸	سازمان‌دهی اردوهای ورزشی و کوهنوردی در فصول خاص در روستا		
۰/۶۹	استفاده از امکانات خدماتی از قبیل خدمات‌رسانی مناسب به گردشگران در راستای توسعه پایدار		
۰/۷۱	توسعه کوهنوردی و احداث مسیرهای کوه‌پیمایی به عنوان یکی از قابلیت‌های ممتاز منطقه		
۰/۵۲	توسعه و بهبود مسیرهای دسترسی به مناطق تفرجگاهی		
۰/۵۷	زیباسازی جاده بین روستایی و خدمات‌رسانی به روستاهای کنار جاده		سازوکارهای رفاهی - خدماتی
۰/۴۵	ساخت منقل‌ها و جایگاه‌های مخصوص روشن کردن آتش		
۰/۴۴	عرضه زغال‌های بسته‌بندی شده به گردشگران		
۰/۶۳	ایجاد پایگاه‌های متعدد محیط‌بانی در مناطق مختلف و استفاده از نیروهای بومی برای محافظت از محیط طبیعی و حیات وحش		
۰/۵۳	ساخت و ایجاد مهمان‌سرا و مسافرخانه‌ها در سطح روستا		
۰/۴۰	ایجاد پارکینگ‌های عمومی برای رفاه حال گردشگران		
۰/۴۸	ایجاد مکان‌های برپایی چادرها برای تأمین امنیت جانی و مالی گردشگران		
۰/۶۲	پاک‌سازی اطراف چشمه‌ها و حریم رودها و ایجاد جوی آب		
۰/۸۱	بهسازی آسفالت و جاده‌های اطراف روستا		
۰/۷۲	ایجاد پارک‌های ملی حفاظت شده در مناطق مختلف روستا برای حفظ گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری و تبدیل آنها به جاذبه‌های طبیعت‌گردی در منطقه		
۰/۷۴	ساخت بوفه‌ها و مغازه‌هایی که محصولات مورد نیاز گردشگران را مهیا می‌کنند		

بار عاملی	گویه‌ها	نام عامل
۰/۳۵	نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه جلوگیری از آلودگی آب	سازوکارهای اطلاع‌رسانی
۰/۳۹	نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه رعایت بهداشت محیط داخل روستا	
۰/۶۳	نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه خاموش کردن صحیح آتش پس از ترک محل	
۰/۷۲	نصب تابلوهایی برای نشان دادن جذابیت‌هایی چون مرتع و رودها برای گردشگران و چگونگی رسیدن به آنها	
۰/۵۸	نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه جلوگیری از بریدن و شکستن شاخ و برگ درختان جنگلی	
۰/۸۱	نصب تابلوها یا دادن بروشورهایی به گردشگران برای آگاهی دادن به آنها در زمینه مضرات سالانه آتش‌سوزی در جنگل‌ها	
۰/۵۷	تهیه بروشورها و نقشه‌هایی که اطلاعاتی درباره جاده‌های اصلی و فرعی به گردشگران می‌دهد.	
۰/۶۴	تهیه بروشورهایی برای معرفی اماکن و مناطق زیبا و دلنشین روستا به گردشگران	
۰/۴۶	آموزش دادن به مردم محلی و گردشگران در ارتباط با بهره‌برداری صحیح و محافظت از جاذبه‌های منطقه	
۰/۶۶	سودآوری خدمات و فعالیت‌های گردشگری برای جمعیت میزبان	سازوکارهای اقتصادی - فرهنگی
۰/۵۵	جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها از طریق ایجاد اشتغال و افزایش درآمد آنها به وسیله توسعه گردشگری روستایی	
۰/۶۶	هم‌سویی فعالیت‌های گردشگری با حفظ منابع طبیعی و محیط زیست	
۰/۵۵	تلاش در راستای خارج کردن گردشگری منطقه از ماهیت فصلی بودن این صنعت و فعال کردن گردشگری زمستانی	
۰/۶۴	هماهنگی بین شرکت‌های گردشگری و شرکت‌های جمل‌ونقل که در خدمت منافع محلی باشند	
۰/۳۴	کاهش یا از بین بردن مشکلات ناشی از فضولات دام‌ها از طریق مدفون کردن آنها در محیطی خارج از روستا	

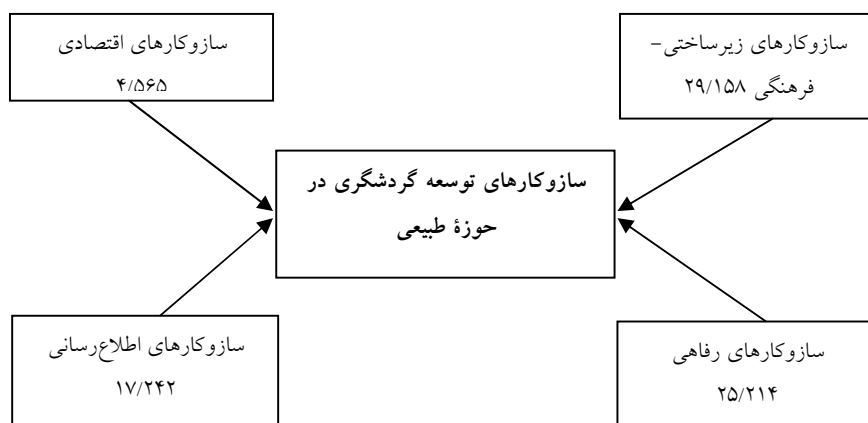
مأخذ: یافته‌های پژوهش

عامل اول، با تبیین ۲۹/۱۵۸ درصد واریانس، سازوکارهای زیرساختی- فرهنگی نامیده شده و دربرگیرنده هفت متغیر است، که عبارت‌اند از: ایجاد زیرساخت‌های لازم برای دسترسی به مکان‌های طبیعی روستا، توسعه مراکز بهداشتی در روستا از طریق افزایش تعداد گردشگران، تولید و پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی از اماکن زیبا و دلنشین روستا، سازمان‌دهی اردوهای ورزشی و کوهنوردی در فصول خاص در روستا، استفاده از امکانات خدماتی از قبیل خدمات‌رسانی مناسب به گردشگران در راستای توسعه پایدار، توسعه کوهنوردی و احداث مسیرهای کوه‌پیمایی به عنوان یکی از قابلیت‌های ممتاز منطقه، و توسعه و بهبود مسیرهای دسترسی به مناطق تفرجگاهی.

عامل دوم که ۲۵/۲۱۴ درصد واریانس را به خود اختصاص داده، سازوکارهای خدماتی- رفاهی نامیده شده و دربرگیرنده یازده متغیر است، که عبارت‌اند از: زیباسازی جاده بین‌روستایی و خدمات‌رسانی به روستاهای کنار جاده، ساخت منقل‌ها و جایگاه‌های روشن کردن آتش، عرضه زغال‌های بسته‌بندی‌شده به گردشگران، ایجاد پایگاه‌های متعدد محیط‌بانی در مناطق مختلف و استفاده از نیروهای بومی برای محافظت از محیط طبیعی و حیات وحش، ساخت و ایجاد مهمان‌سرا و مسافرخانه‌ها در سطح روستا، ایجاد پارکینگ‌های عمومی برای رفاه حال گردشگران، ایجاد مکان‌های برپایی چادرها برای تأمین امنیت جانی و مالی گردشگران، پاک‌سازی اطراف چشمه‌ها و حریم رودها و ایجاد جوی آب، بهسازی آسفالت و جاده‌های اطراف روستا، ایجاد پارک‌های ملی حفاظت‌شده در مناطق مختلف روستا برای حفظ گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری و تبدیل آنها به جاذبه‌های طبیعت‌گردی در منطقه، و ساخت بوفه‌ها و مغازه‌هایی که محصولات مورد نیاز گردشگران را مهیا می‌کنند.

عامل سوم که ۱۷/۲۴۲ درصد واریانس را به خود اختصاص داده، سازوکارهای اطلاع‌رسانی نامیده شده و دربرگیرنده ۸ متغیر است، که عبارت‌اند از: نصب تابلوهایی برای

گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه جلوگیری از آلودگی آب، نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه رعایت بهداشت محیط داخل روستا، نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه خاموش کردن صحیح آتش پس از ترک محل، نصب تابلوهایی برای نشان دادن جذابیت‌هایی چون مرتع و رودها برای گردشگران و چگونگی رسیدن به آنها، نصب تابلوهایی برای گردشگران به منظور آگاهی دادن به آنها در زمینه جلوگیری از بریدن و شکستن شاخ و برگ درختان جنگلی، نصب تابلوها یا دادن بروشورهایی به گردشگران برای آگاهی دادن به آنها در زمینه مضرات سالانه آتش‌سوزی در جنگل‌ها، تهیه بروشورها و نقشه‌هایی که اطلاعاتی درباره جاده‌های اصلی و فرعی به گردشگران می‌دهد، تهیه بروشورهایی برای معرفی اماکن و مناطق زیبا و دلنشین روستا به گردشگران، و آموزش دادن به مردم محلی و گردشگران در ارتباط با بهره‌برداری صحیح و محافظت از جاذبه‌های منطقه.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۱- تحلیل عاملی توسعه گردشگری روستایی در حوزه طبیعی

عامل چهارم که ۴/۵۶۵ درصد واریانس را به خود اختصاص داده، سازوکارهای اقتصادی نامیده شده و دربرگیرنده شش متغیر است، که عبارت‌اند از: سودآوری خدمات و فعالیت‌های گردشگری برای جمعیت میزبان، جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها از طریق ایجاد اشتغال و افزایش درآمد آنها به وسیله توسعه گردشگری روستایی، هم‌سویی فعالیت‌های گردشگری با حفظ منابع طبیعی و محیط زیست، تلاش در راستای خارج کردن گردشگری منطقه از ماهیت فصلی بودن این صنعت و فعال کردن گردشگری زمستانی، هماهنگی بین شرکت‌های گردشگری و شرکت‌های جمل‌ونقل که در خدمت منافع محلی باشند، و کاهش یا از بین بردن مشکلات ناشی از فضولات دام‌ها از طریق مدفون کردن آنها در محیطی خارج از روستا.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی زیربخش‌های توسعه گردشگری روستایی با رویکردی به گردشگری طبیعی در روستای گردشگری حیدرآباد استان ایلام انجام شد. برای پی بردن به مؤلفه‌های یادشده، پژوهش پیمایشی روی سه جامعه آماری گردشگران، ساکنان منطقه هدف، و مسئولان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی صورت گرفت. برای دستیابی به نتیجه و استخراج عوامل از شیوه تحلیل عاملی اکتشافی کمک گرفته شد. سؤال اصلی پژوهش این بود که «مهم‌ترین عوامل (سازوکارهای) توسعه گردشگری روستایی در حوزه طبیعی کدامند؟».

در جدول ۴، بر پایه نتایج تحلیل عاملی گردشگری روستایی در بعد طبیعی، سازوکارهای زیرساختی - فرهنگی ۲۹/۱۵۸ درصد واریانس را به خود اختصاص داده و با مقدار ویژه ۸/۲۱ عامل اول در تحلیل عاملی گردشگری طبیعی بوده است. بر این اساس، می‌توان گفت که با توسعه زیرساخت‌ها و کارهای فرهنگی در روستا، می‌توان کمک چشمگیری به جذب گردشگر در منطقه مورد مطالعه کرد.

نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر با نتایج پاره‌ای از پژوهش‌ها بدین شرح هم‌خوانی دارد: هالند و همکاران (Holland, et al., 2003) راهبردهایی را برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل و یا متحول کردن این نواحی با توجه به منابع انسانی و طبیعی ارائه کرده، تنها راه احیای مجدد روستاها را ارائه برنامه‌ها و راهبردهای جزئی می‌دانند تا از این رهگذر، بتوانند هم از منابع انسانی و طبیعی بهره ببرند و هم باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان نواحی روستایی شوند.

والنتیر و گوئل (Volunteer and Gaul, 2003) بدین نتیجه رسیدند که افزایش و بهبود اطلاعات و دانش درباره منابع طبیعی، حفاظت افراد محلی از گونه‌های گیاهی و حیات وحش بومی از آثار مثبت زیست‌محیطی گردشگری و از بین رفتن گونه‌های گیاهی و حیوانی، گسترش سریع واگیر و بیماری‌ها، کاهش حجم گیاهان و ... از پیامدهای منفی آن است.

هلدر (Halder, 2007) نیز بیان می‌دارد که توسعه زیرساخت‌ها منجر به گردشگری بهداشت خواهد شد. اثرات گردشگری بر محیط زیست روستایی می‌تواند باعث بهبود موقعیت جسمی و ذهنی و کمک به ایجاد و حفظ پارک طبیعی و حفظ منابع طبیعی شود.

بر مبنای نتایج تحقیق حاضر، پیشنهادهایی به شرح زیر قابل طرح است:

گردشگران در بعد گردشگری طبیعی بالاترین اولویت را به کاهش و یا از بین بردن مشکلات ناشی از فضولات دام‌ها از طریق مدفون کردن آنها در محیطی خارج از روستا و نیز ساخت منقل‌ها و جایگاه‌های روشن کردن آتش و نصب تابلوها یا دادن بروشورهایی به گردشگران برای آگاهی دادن به آنها در زمینه مضرات سالانه آتش‌سوزی در جنگل‌ها اختصاص داده بودند. از این رو، لازم است که مسئولان ذی‌ربط در زمینه بهداشت محیط روستا و فراهم کردن تسهیلاتی برای گردشگران، برنامه‌های جامع و راهبردی را در رأس کارهای خود قرار دهند. همچنین، به منظور حفاظت از محیط زیست، فرهنگ و درآمد اقتصادی در قالب یک برنامه گردشگری پایدار روستایی، باید با بالا بردن رضایت‌مندی گردشگران، زمینه بازگشت مجدد آنها فراهم شود تا از این رهگذر، بتوانند به توسعه روستا کمک کنند.

بر اساس نتایج تحلیل عاملی در ارتباط با توسعه گردشگری روستایی از طریق گردشگری طبیعی، عامل زیرساختی- فرهنگی بیشترین سهم را نسبت به سایر عوامل داشته است. از این رو، لازم است که پیش از هرگونه امکان‌سنجی، برنامه‌ریزی و اجرای برنامه توسعه گردشگری در این ناحیه، مطالعاتی جامع‌نگر برای توسعه زیرساخت‌ها و گسترش مسائل فرهنگی در برنامه‌های توسعه آتی استان ایلام صورت گیرد.

همچنین، از آنجا که تحقیق حاضر صرفاً به بررسی بخشی از موضوع وسیع و گسترده گردشگری روستایی در بعد طبیعی آن پرداخته است، توجه دیگر پژوهشگران و علاقه‌مندان موضوع گردشگری روستایی به زمینه‌های زیر نیز سودمند خواهد بود:

- سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در حوزه گردشگری ماجراجویانه؛
- سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در حوزه کشاورزی و مزرعه؛ و
- سازوکارهای توسعه گردشگری روستایی در حوزه گردشگری سبز.

منابع

- ابوالحسنی‌نژاد، ب. (۱۳۸۲)، *قابلیت و محدودیت‌های اقلیمی صنعت گردشگری در شهر رامسر و تنکابن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- اسماعیل‌زاده، ح. (۱۳۹۳)، «انتخاب استراتژی بهینه توسعه گردشگری با استفاده از مدل راهبردی SWOT». *آمایش محیط*، شماره ۲۸، صص ۱۴۹-۱۷۲.
- رکن‌الدین افتخاری، ع. و مهدوی، د. (۱۳۸۵)، «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT». *مدرس علوم انسانی*، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱-۳۰.
- ادیب، س. (۱۳۸۸)، «رویکردی دوباره به گردشگری روستایی در توسعه پایدار روستایی». *مجموعه مقالات همایش ملی انسان، محیط زیست و توسعه پایدار*، ۱۹ و ۲۰ اسفندماه، تهران.
- آبیار، م. (۱۳۸۶)، «معرفی جاذبه‌های گردشگری و تأثیر آن بر مشاغل صنایع دستی اصفهان». قابل دسترسی در: <http://www.isfahancht.ir/MainFa.aspx?p=1>.
- پورجعفر، م.؛ محمودی‌نژاد، ه.؛ ایلکا، ش.؛ و عاقبت‌بخیر، ح. (۱۳۹۱)، «فراتحلیلی از ارزیابی رویکردهای توسعه گردشگری روستایی با تأکید بر تحلیل عوامل راهبردی». *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، دوره ۱۴، شماره ۲ (تابستان)، صص ۶۱-۷۹.

- دهدشتی، ز.؛ خانی، س.؛ و اجلی، ا. (۱۳۹۳)، «نقش تبلیغات و تبلیغات شفاهی در ارتقای ارزش برند در مقصد گردشگری شهر اصفهان». *مطالعات مدیریت گردشگری*، سال ۸، شماره ۲۵، صص ۲۷-۶۱.
- رضوانی، م. (۱۳۸۴)، *توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار*. تهران: دانشگاه تهران.
- شریف‌زاده، ا. و مرادنژادی، ه. (۱۳۸۱)، «توسعه پایدار و گردشگری روستایی». *ماهنامه اقتصادی جهاد*، شماره ۲۵۰ و ۲۵۱ (خرداد و تیر)، صص ۴۱-۶۱.
- شهیدی، م.؛ اردستانی، ز.؛ و گودرزی، م. (۱۳۸۸)، «بررسی تأثیرات گردشگری در برنامه‌ریزی نواحی روستایی». *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، شماره ۶۷، صص ۹۹-۱۱۴.
- عناستانی، ع. (۱۳۸۸)، «بررسی آثار کالبدی خانه‌های دوم بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی». *روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۱۴۹-۱۶۶.
- فرهادیان، ه.؛ فاضل ساعتچی، م.؛ عباسی، ع.؛ و خسروانی، ف. (۱۳۹۵)، «بررسی اثرات مختلف گردشگری در توسعه روستایی شهرستان رامسر». *روستا و توسعه*، سال ۱۹، شماره ۱، صص ۲۷-۵۲.
- محمدی، س. (۱۳۸۶)، «گردشگری روستایی». *نشریه علمی-فرهنگی شوفاژ*، شماره ۵، صص ۱-۴.
- میرزایی، ر. (۱۳۸۸)، «تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه». *روستا و توسعه*، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۴۹-۷۶.
- میرکتولی، ج. و مصدق، ر. (۱۳۸۹)، «بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی». *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال ۲، شماره ۷، صص ۱۳۷-۱۵۴.
- Ashly, G. (1997), "The impacts of tourism on rural livelihoods". Available on: <http://www.odi.org.ukpublicationswp128.pdf>.
- Campbell, R. (2011), "A sense of place: examining music-based on tourism and its implications in destination venue placement". *UNL Thesis/University of Nevada, Las Vegas, Dissertation, Professional Papers, Capstones: Paper 1142*.
- Dyer, P.; Gursoy, D.; and Bishnu, S. (2007), "Structural modeling of resident perception of tourism and associated development on the Sunshine Coast". *Tourism Management*, 28(2): 409-422.

- Elper, M. (2004), "Ecotourism: principles, practices and policies for sustainability". Available on: [http:// www. Eupective. orgpct tourism documents ecotourism part-one.pdf](http://www.Eupective.orgpct_tourism_documents_ecotourism_part-one.pdf).
- Holland, J.; Burian, M.; and Dixey, L. (2003), "Tourism in poor rural areas; diversifying the product and expanding the benefits in rural". *PPT Working Paper No. 12*.
- Halder, P. (2007), "Rural tourism challenge and opportunities". *International Marketing Conference on Marketing and Society*, June 21, pp.: 7-12.
- Oppermann, M. (1996), "Rural tourism in southern Germany". *Annals of Tourism Research*, 23(1): 28-40.
- Quinn, B. (2009), *Festivals, Events and Tourism: Handbook of Tourism Studies*. London: Sage, pp.: 483-503.
- Sharpley, R. and Sharpley, J. (1997), *Rural Tourism: An Introduction*. London: International Thomson Business.
- Volunteer, F. and Gaul, D. (2003), "Availability of rural tourism for Galipoli village: the potential and attitudes". *International Tourism Biennial*, 12(3): 157-169.
- Wing, G. and Wong, P. (2006), "Residents perception of tourism impacts; a case study of home stay operator in Dachangshan Dao", *North-East China*, 8(3): 253-273.